

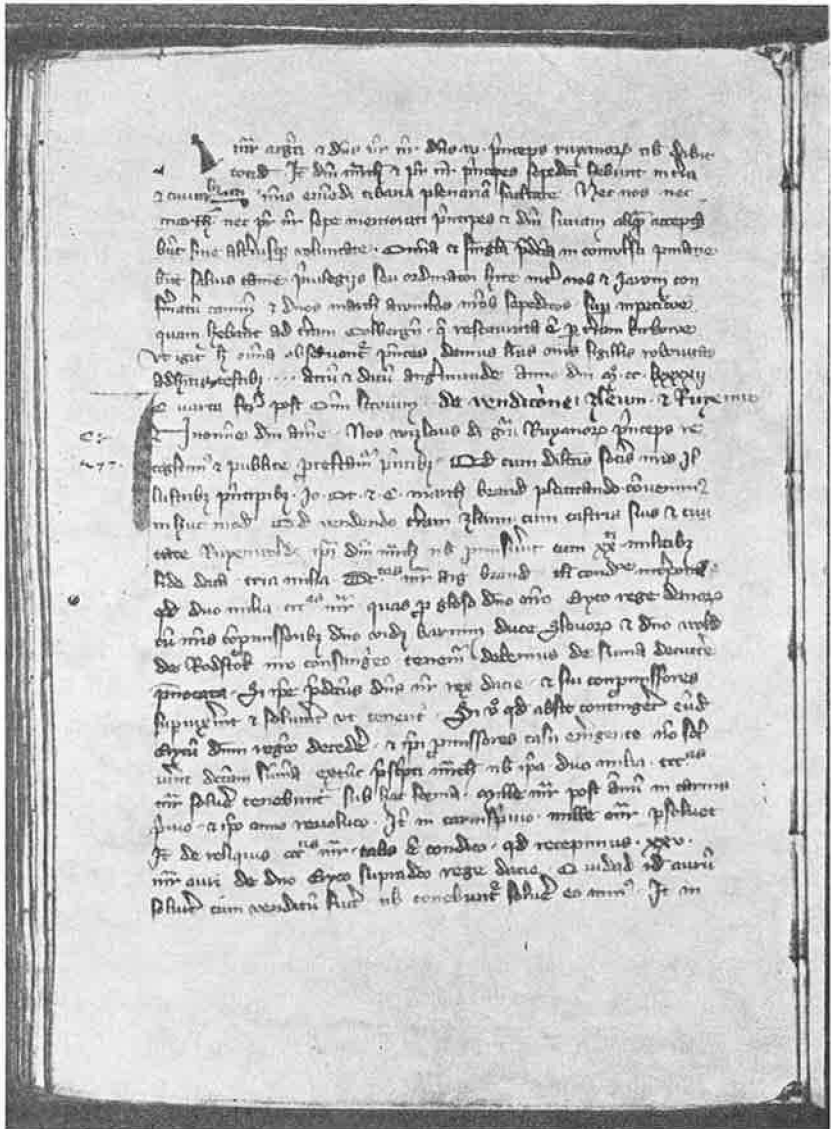
ÆRØS FORBINDELSE MED BRANDENBURG I 13. OG 14. AARHUNDREDE

Af *Erik Kroman*.

Kun glimtvis falder der Lys over Ærøs Historie i Middelalderen gennem bevarede Dokumenter. Beliggende, som Øen var, paa et udsat Sted i en Yderkant af Landet ud mod Østersøen og i Brændpunktet for Stridighederne mellem Kongeriget og Hertugerne af Sønderjylland og Greverne af Holsten nævnes Øens Navn i Løbet af Middelalderen i adskillige Dokumenter, i Lensbreve, Traktater og Fredsslutninger osv., men kun sjældent faar man Oplysninger ud over det blotte Navn. Dokumenterne tillader dog i Hovedtrækkene at følge Øens skiftende Historie op igennem Middelalderen. Et af de Dokumenter, der har størst Interesse, er et Aktstykke fra 1277,¹⁾ som er bevaret gennem en Brevbog fra c. 1340 i Statsarkivet i Berlin, og som giver Bidrag til Belysningen af en dunkel Periode af Ærøs ældre Historie. Det er en Overenskomst mellem Markgreverne af Brandenburg og Fyrsten af Rygen, hvorved den sidstnævnte sælger en Besiddelse i Bagpommern Schlawe til Brandenburgerne, som til Gengæld foruden en Pengesum overlader Ærø til Fyrsten. Brevet gengives her i dansk Oversættelse.

I Herrens Navn, Amen. Vi Witzlav, af Guds Naade Fyrste af Rygen, erkender og erklærer offentlig ved nærværende Brev, at vi har forhandlet med vore elskede Svogre, de højbaarne Fyrster Johan, Otto og Conrad, Markgrever af Brandenburg, og truffet den Aftale, at idet vi sælger (dem) Landet Schlawe med sine Borge og Byen Rügenwalde, har de samme Herrer Markgrever sammen med 20

Riddere lovet os 3600²) brandenburgske Mark Sølv paa den Betingelse, at vi skal gøre et Afslag i den nævnte Sum paa 2300 Mark, som vi og vore Medgaranter Hr. Barnim, Hertug af Venden, og vor Slægtning Hr. Valdemar af Rostock skylder for vor stormægtige Herre Kong Erik, Danskernes Konge, saafremt vor nævnte Herre, Kongen af Danmark, og hans Medgaranter lever og betaler, hvad de bør. Men hvis det, hvad Gud forbyde, skulde ske, at samme Herre, Kong Erik, skulde dø, og det skulde gaa saa galt, at Medgaranterne ikke betalte den nævnte Sum, da er de forskrevne Markgrever pligtige at betale os de 2300 Mark paa denne Maade: De skal betale 1000 Mark Aaret efter i Fasten og det følgende Aar ligeledes i Fasten 1000 Mark. For de øvrige 300 Mark gælder følgende Vilkaar, at vi har modtaget 25 Mark Guld af den ovennævnte Hr. Erik, Danmarks Konge; saa meget, som dette Guld indbringer, naar det bliver solgt, saa meget mindre er de pligtige at betale os. For de resterende 1000 Mark skal de ovennævnte Markgrever endvidere overlade os deres Land, som de nu ejer i Danmarks Rige, Ærø, nemlig Søby (Seboy) og „Grosbol“, ved Salg paa den Betingelse, at 4 Riddere fra begge Sider under Ed og efter at have afgivet Løfte ved Haandslag skal foretage Vurdering. Hvis Landet er mindre værd end 1000 Mark, skal de yde et Tillæg, efter som de førnævnte Riddere takserer det. Men hvis det er mere værd end 1000 Mark, bør vi yde Markgreverne en passende og tilsvarende Erstatning for, hvad der overskrider de 1000 Mark. Desuden bør de ofte nævnte Markgrever straks paa passende Maade hjemle det nævnte Land Ærø med deres Ejendomme som deres sande Arvegods i Nærværelse af førømtalte Kong Erik af Danmark efter Danmarks Riges Sædvane. Paa den anden Side har vi Witslav sammen med de 20 efterskrevne Riddere lovet under Ed med Haandslag, at vi i Løbet af Aar og Dag vil hjemle Landet Schlawe med Borge og Byen Rügenwalde som retmæssig Ejendom og Arvegods. Fremdeles skal de førnævnte Markgrever frigive os for 319 Mark hos Jøderne i Magdeborg. Vidner til dette er vore Riddere og Forlovere etc. Dette er

Side af Kopibog i Preussisches Staatsarkiv, Berlin, med Beg. af Brevet 18.1.1277.

forhandlet ved Broen, som hedder Zinzow, i det Herrens Aar 1277 paa den hellige Jomfru Priscas Dag (Ϸ: 18. Januar). Givet i Galenbeck.

Som allerede den første Udgiver af Dokumentet P. W. Gercken (1769³) formodede, kan der ikke være Tvivl om, at de tre Markgrever Johan (2.), Otto og Conrad har faaet deres ærøske Besiddelse – som Arv eller som Medgift – gennem deres Moder Sofie, Valdemar Sejrs Datter, som c. 1232–35 blev gift med den brandenburgske Markgreve Johan 1. Naar Ærø saaledes kunde komme i en udenlandsk Fyrstes Besiddelse, skyldes det de særlige Besiddelsesforhold paa Øen. Ifølge Hovedlisten i Kong Valdemars Jordebog fra 1231 var hele Øen Kongens Patrimonium (Arvegods) med Undtagelse af de to Kongelev Brunsnæs og Skjoldnæs. De sidste har formodentlig været forholdsvis ubetydelige Skovdistrikter beliggende dels i Øens Vestende, hvor den yderste Spids endnu hedder Skjoldnæs, dels i det nuværende Marstal Sogn, hvor Mejer paa sit Kort 1666 nævner et Brandsznisholt. Hele den øvrige Ø har da været Kongens Patrimonium og har saaledes omfattet stort set alt Bondegodset paa Øen med de dertil hørende Kongsgaarde. Mens Kongelevet hørte til det kongelige Embede og arvedes fra Konge til Konge, var Patrimoniet Kongens Privateje og kunde gaa i Arv inden for Kongeslægten, ligesom Kongen har kunnet disponere over det som Medgift ved Døtrenes Giftermaal med udenlandske Fyrster.

Markgreverne af Brandenburg⁴) nedstammede fra en Grevelslægt, hvis Besiddelser bl. a. omfattede en Del af Nordthüringen med Byen Aschersleben, paa Latin Ascaria. Ved en Forvanskning af dette Ord opstod Betegnelsen det ascaniske Fyrstehus. Slægtens Storhed var grundlagt af Albrecht (1), der Bär, „Bjørnen“, som 1134 blev forlenet med „Nordmarken“. Under stadige Kampe med Polakker og Vender og med andre tyske Fyrster havde denne og de følgende Fyrster af den ascaniske Slægt udbredt deres Magt over Omraadet mellem Elben og Oder og lagt Grunden til Brandenburgs

Storhed. Tidligt havde man ogsaa haft Tanker om at vinde frem mod Østersøen, men under Danskernes store Fremstød mod Venderne, som naaede Højdepunktet under Valdemar Sejr, havde man affundet sig med Forholdene, som de var. Navnlig efter at den tyske Konge Frederik 2. 1214 havde afstaaet alle Landene Nord for Elben og Elde til Kong Valdemar, maatte Danskernes Stilling i Nordtyskland synes urokkelig, og 1219 trolovede Markgreve Albrecht 2. sin Datter med Valdemar Sejrs Søstersøn og ivrige Tilhænger Hertug Otto af Lüneburg. Katastrofen med Kong Valdemars Fangenskab i Schwerin 1223–25 og Nederlaget ved Bornhøved 1227 forandrede ikke det venskabelige Forhold. Da Otto af Lüneburg var blevet fanget ved Bornhøved, hjalp de unge Markgrever Johan 1. og Otto 3. ham med at bevare sine Lande, og ved det endelige Forlig 1230 i Slesvig, hvorved Gidslerne, som man havde maattet stille for at faa Valdemar udløst af Fangenskab, og blandt hvilke var Kong Valdemars unge Sønner Erik og Abel, var blevet frigivet fra Fangenskab i Schwerin, var Johan 1. tilstede og var en af Garanterne. Der kan ved denne Lejlighed være truffet Aftale om Ægteskab mellem Markgreve Johan og Valdemars Datter Sofie. Under de foreliggende Forhold, hvor Valdemar havde maattet udrede en stor Løsesum og utvivlsomt økonomisk stod paa bar Bund, er det nærliggende, at han som Medgift i Stedet for rede Penge har maattet give Datteren Del i Patrimonet. Sofie har næppe paa det Tidspunkt været mere end halvvoksen, og Brylluppet er utvivlsomt først blevet fuldbyrdet et af de følgende Aar. Man gætter almindeligvis paa et af Aarene mellem 1232 og 35.

Markgrevinde Sofie døde allerede 1248 under et Besøg i Flensborg, hvorhen hun, skønt højgravid, havde begivet sig sammen med sin Mand for at forsøge at stifte Fred mellem sine to Brødre Erik (Plovpenning) og Abel, som laa i stadig Strid med hinanden, en Strid, der som bekendt endte med, at Kong Erik blev myrdet Natten til 10. Aug. 1250 under et Besøg i Slesvig hos Broderen Hertug Abel.

I Modsætning til Uvenskabet mellem de to danske Fyrstebrødre

bestod der det bedste Forhold mellem de to Markgrever Johan I. og Otto 3., som regerede deres Land i Fællesskab og stadig udvidede og befæstede Brandenburgs Magt. Først mod Slutningen af deres Levetid – de døde henholdsvis 1266 og 1267 – delte de Landet imellem sig af Hensyn til deres Efterslægt. Ærø, som var Johans Privateje, fulgte dennes Linie. Han efterlod sig flere Sønner, af hvilke Johan 2., Otto 4. „med Pilen“,⁵⁾ der er kendt som Minnesanger, og Conrad 1. regerede i Fællesskab. Under disse fortsattes

Markgreve Conrad Is Segl. 1/2. Efter Afstøbning i Rigsarkivet.

Brandenburgernes tidligere Bestræbelser for at naa frem mod Østersøen, hvorved de forgæves søgte at sætte sig i Besiddelse af Danzig. Som et Led i disse Bestræbelser maa ogsaa det ovenfor gengivne Dokument ses.

Fyrstendømmet Rygen,⁶⁾ som siden Danskernes Erobring af Øen 1168 var et dansk Len, omfattede foruden selve Rygen en Del af det lige overfor liggende Tyskland med Byen Stralsund. Ved sit Giftermaal med Fyrst Svantepolk af Danzigs Datter havde Fyrst Jaromar 2. af Rygen desuden erhvervet en Landstrækning i Bagpommern Schlawe, og Rygboerne havde her anlagt en By Rügenwalde. Besiddelsen laa imidlertid langt fra de øvrige rygenske Besiddelser og udsat for Angreb fra forskellig Side, og Fyrst Witzlav 2., der ligesom de fleste af Datidens Fyrster havde finansielle Vanskeligheder, traf ved det nævnte Dokument Aftale med de 3 Markgrever om Salg af Schlawe med de derliggende Borge og Byen Rügenwalde for et Beløb af 3600 brandenburgske Mark Sølv.

Dokumentet, der som nævnt kun er bevaret i Kopi, er, som det vil ses, temmelig uklart affattet.⁷⁾ I Hovedtræk maa Meningen være den, at Markgreverne, der heller ikke havde Overflod af rede Penge, som Betaling for Schlave overlod Fyrst Witzlav en For-

dring, de havde, paa hans Overherre Kong Erik Glipping paa 2300 Mark, og som Fyrst Witzlaw selv var Medgarant for. Kun hvis Kongen eller de øvrige Medgaranter ikke betalte, skulde Markgreverne i visse Terminer selv udrede Beløbet til Fyrsten. For et Beløb af 1000 Mark skulde Markgreverne endvidere overdrage Fyrst Witzlaw „deres Land, som de nu ejer i Danmarks Rige, Ærø, nemlig Søby og Grosbol“,⁸⁾ dog skulde Værdien af dette nærmere fastsættes efter Vurdering. Endelig lovede de at frigøre Fyrsten for en Gæld, han havde til Jøderne i Magdeburg, paa 319 Mark.

Som nævnt ovenfor, maa man antage, at Brandenburgernes Besiddelser paa Ærø kun omfattede Patrimoniet. Muligvis kan der i Tilføjelsen „nemlig Søby og Grosbol“ (Erra videlicet Seboy et Grosbol) ligge en Antydning af, at det ikke drejede sig om hele Øen. Søby (∴ Søbygaard) og Grosbol (vistnok i Rise) er utvivlsomt Borge eller Fogedgaarde, som Besiddelserne har været underlagt. Paa lignende Maade kan Udtrykket senere i Brevet „det nævnte Land Ærø med deres Ejendomme (dicte terre Erre cum suis allodies) antyde, at der er Tale om bestemte Besiddelser paa Øen. Naar det paa den anden Side hedder, at 4 Riddere fra begge Sider skal vurdere „Landet“ (terre), viser det ligesom den høje Vurderingssum paa c. 1000 Mark Sølv, at Brandenburgernes Besiddelse praktisk talt har været ensbetydende med hele Øen. Udtrykket Ejendomme (allodies) siger os, at der er Tale om privat Godsbesiddelse. Markgreverne har ikke været forlenet med Øen.

Selv om de to Parter har været enige om Salget, har Sagen dog ikke kunnet være afgjort dermed, hvor det drejede sig om Besiddelser og Landsdele, der laa uden for Parternes eget Landomraade. For Ærøs Vedkommende nævner Dokumentet da ogsaa udtrykkeligt, at Salget skal bekræftes i Nærværelse af selve den danske Konge efter Danmarks Riges Sædvane. Fra den danske Konges Side kan man næppe formode, at der skulde være større Vanskeligheder ved Arrangementet, saa meget mere som Fyrsten af Rügen var dansk Lensmand og i øvrigt i længere Perioder havde Besiddelser i selve

Danmark.⁹⁾ Anderledes laa Sagen med Hensyn til Pommern. De pommerske Fyrster kunde umuligt være tilfreds med denne Handel, som vilde bringe de erobningslystne Brandenburgerne ind i Hjertet af deres Land. Alt tyder da ogsaa paa, at Gennemførelsen har voldt store Vanskeligheder. Endnu i April, 3 Maaneder efter Overenskomsten, omtaler Fyrst Witzlaw Rügenwalde som sin By og udøver Højhedsrettigheder i sit gamle Omraade. 1282 ser man ganske vist Brandenburgerne skænke nogle Gaarde i Schlawe til Klosteret Kolbatz, men snart efter er Omraadet aabenbart i Hertug Mestvin af Danzigs Besiddelse.¹⁰⁾ 1289 sluttede Witzlaw og Brandenburgerne en ny Overenskomst om en Deling af Hertug Mestvins Lande efter dennes Død, hvorved ogsaa Spørgsmaalet om Schlawe skulde ordnes. Heller ikke denne Gang lykkedes det imidlertid Brandenburgerne at komme i Besiddelse af det omstridte Omraade, idet Polen efter en Aftale med Mestvin satte sig i Besiddelse af hans Land efter hans Død 1295.

Det maa under disse Forhold anses for mere end tvivlsomt, om Rygen er kommet i Besiddelse af Ærø, og der foreligger ingen Vidnesbyrd om, at Øen paa noget Tidspunkt har været underlagt den rygenske Fyrste. Derimod ser man endnu adskillige Aar efter Brandenburgerne som Øens Herrer. Det brandenburgske Herredømme paa Ærø er da utvivlsomt fortsat uforandret.

Der var for Brandenburgernes Vedkommende som nævnt ikke Tale om et Lensforhold, og deres faktiske Besiddelse af Patrimoniet var derfor ikke nogen Hindring for, at Ærø nogle Aar senere ved Erik Menveds Forsoning med Hertug Valdemar 4. af Sønderjylland, som Huitfeldt henlægger til Danehoffet 1287, da Dommen over Erik Glippings Mordere blev afsagt, sammen med Als og Femern blev forlenet til Hertugen.¹¹⁾ Ved en senere Overenskomst i Vordingborg $\frac{3}{2}$ 1297 maatte Hertugen atter give Afkald paa disse Forleninger.¹²⁾ Forleningen har næppe gjort nogen Forandring i de faktiske Besiddelsesforhold paa Øen. Baade Hertugen og Kongen har utvivlsomt haft Vanskelighed ved at udrede de c. 1000 Mark

Sølv, som en Indløsning krævede. At Øen var forlenet til Hertugen, betød da blot, at denne, saa længe Forleningen varede, var Brandenburgernes umiddelbare Overherre.

Der bestod det 13. Aarh. igennem som Regel et særdeles venskabeligt Forhold mellem de danske Konger og Brandenburgerne, hvad der vel ogsaa var en Forudsætning for, at disse kunde bevare den fjerne Besiddelse. Venskabet befæstedes yderligere ved nye Slægtsforbindelser mellem de to Fyrstehuse. Under Kongehusets Stridigheder med Hertug Erik af Sønderjylland efter Christoffer 1.s Død kom det til det for de kongelige saa uheldige Slag ved Lohede 1261, hvor Hertugen hjulpet af Holstenerne besejrede den kongelige Hær og tog baade Enkedronning Margrete og den unge Kong Erik (Glipping) til Fange. Markgreverne af Brandenburg, Kong Eriks Fætre, greb nu ind og fik mæglet Forlig, hvorved Enkedronningen blev frigivet, mens Kong Erik blev overgivet i Markgrevernes Varetægt. Under Opholdet hos disse blev der truffet Aftale om Kongens Giftermaal med deres Halvsøster Agnes, Datter af Johan 1. i hans andet Ægteskab med Hedvig, Datter af den pommerske Hertug Barnim 1. Agnes har vel endnu kun været et Barn, og Ægteskabet fuldbyrdedes først 1273. Et Par Aar tidligere var Erik Glippings Søster Margrete blevet gift med Johan 1.s Brodersøn Albrecht III.

De tre Markgrever Johan 2., Otto 4. og Conrad fortsatte deres Samregering, saa længe de levede. Den længstlevende af dem, Otto 4., døde 1308, og da hverken han eller Johan 2. havde Arvinger, gik Regeringen over til Conrads Søn Valdemar, som, efterhaanden som de forskellige Linier uddøde, arvede alle de brandenburgske Lande.

Markgrev Valdemar, den sidste af den lange Række af betydelige Fyrster af det ascaniske Hus, var ridderlig og tapper, men ligesom sin Fætter Erik Menved var han pragtlysten, og ved sine Pantsettelsler af store Landsdele forberedte han i nogen Grad den Opløsning af Landet, som indtraadte efter hans Død. Umiddelbart

efter at han havde overtaget Regeringen, optog han Brandenburgernes traditionelle Bestræbelser for at naa frem mod Østersøen. Han rettede i første Omgang sit Blik mod Østpommern (Pomerellen), hvor Polakkerne havde sat sig fast efter Hertug Mestvins Død, og det lykkedes ham at erobre Danzig, men da Ridderordenen i Nabo-

Erik Menveds Segl. 1/2. Efter Henry Petersen og A. Thiset, Danske kongelige Sigetter (22 a).

staten Preussen greb ind, maatte han 1310 indgaa et Forlig, hvorved han overlod Danzig til Ridderne mod et Beløb paa 10.000 Mark Sølv. Derimod beholdt han den vestlige Del af Hertugdømmet med Schlawe og Rügenwalde, som nu endelig kom i Brandenburgs Besiddelse. Brandenburgs Fremtrængen mod Vest rummede en Fare for Interessesættninger mellem Markgrev Valdemar og Erik Menved, som fra Begyndelsen af Aarhundredet havde søgt at faa Indflydelse paa Forholdene i Nordtyskland og 1304 havde faaet den tyske Konge Albrecht til at bekræfte Frederik 2.s Brev til Valdemar Sejrr om den danske Konges Overhøjhed over Landet Nord for Elben og Elde.¹³⁾ Erik Menved havde i de følgende Aar faaet en lang Række af de smaa nordtyske Fyrster til at anerkende hans Overhøjhed, ligesom en Række af de store Handelsbyer, som var interesserede i at opnaa Handelsrettigheder i Norden, anerkendte ham som deres Skytsherre. Da Hertug Otto af Pommern-Stettin 1310 ogsaa aflagde Troskabsed til Kong Erik, nærmede han sig stærkt Brandenburgernes Interessesfære. Stridighederne i Nordtyskland i de følgende Aar udviklede sig da ogsaa efterhaanden til en Styrkeprøve mellem de to Hovedmagter ved Østersøen, Danmark og Branden-

burg. I dette Opgør maatte Brandenburgernes danske Besiddelse Ærø nødvendigvis før eller senere komme i Farezonen. Udadtil bestod der dog endnu et venskabeligt Forhold mellem de to beslægtede Fyrster, som hver for sig var stærkt engageret andetsteds, Erik Menved ved sin Indgriben i Stridighederne i Sverrig mellem Kong Birger og hans Brødre og Markgrev Valdemar ved sine langvarige Kampe med Markgrev Frederik af Meissen. Ved den store Ridderfest ved Rostock 1311 var ogsaa Markgreven til Stede og blev slaaget til Ridder af den danske Konge, og i den paafølgende Krig mellem Erik Menved og Byen Rostock stod Markgrev Valdemar paa Eriks Side, og det skyldtes ikke mindst ham, at Rostock December 1312 maatte indgaa Forlig og betale en stor Skadeserstatning og sværge Troskabsed mod Kong Erik. Forholdet mellem Kongen og Markgreven kølnedes imidlertid mere og mere. I Begyndelsen af 1314 indgik en Række af de nordtyske Fyrster, som var knyttet til Erik Menved, et Forsvarsforbund med Kongen som Overherre. Forbundet var tydelig rettet mod Brandenburg, som ikke opfordredes til at deltage. Officielt forelaa der dog endnu intet Brud mellem Erik og Valdemar. Endnu i August aftalte Markgrev Valdemar og Henrik af Mecklenburg, kaldet Henrik Løve, Kong Eriks vigtigste Støtte i Nordtyskland, et Forbund, hvorved Markgreven lovede at hjælpe Henrik mod alle undtagen sin „kære Onkel“ Erik Menved, og Henrik paa sin Side gav et tilsvarende Løfte med samme Forbehold over for sin Lensherre, den danske Konge.

I Løbet af 1314 opstod der en Strid mellem Byen Stralsund og dens Overherre Fyrst Witzlav af Rygen, som aabnede Markgrev Valdemar Mulighed for at skaffe sig Indflydelse et nyt Sted ved Østersøen. Ved et Forlig, der blev sluttet i Templin 9. Dec. 1314, optraadte Markgreven paa Stralsunds Vegne. Witzlav maatte stadfæste Stralsunds gamle Rettigheder og Privilegier og anerkendte Valdemar som Byens Skytsherre for 3 Aar. Til Gengæld lovede denne Witzlav Støtte mod alle undtagen mod Kong Erik.

Aaret 1315 blev det kritiske Aar for Forholdet mellem Kong

Erik og Markgreve Valdemar. Templinoverenskomsten var utilfredsstillende baade for Fyrst Witzlav og for Erik Menved og skærpede Modsætningen mellem denne og Markgreven. Witzlav sluttede i den følgende Tid Forbund med flere Nabofyrster og med Kong Erik, som paatog sig at faa et Forlig i Stand med Markgreven om Stralsund. I April begav Erik Menved sig til Nordtyskland og udfoldede i den følgende Tid en livlig politisk Virksomhed. Fyrst Witzlav sluttede sig nøje til Kongen og overgav de Pantegodser, han havde i Tyskland og Danmark, til ham. De rügenske Pantegodser i Danmark omfattede Stevns og Bjeverskov Herreder og Køge samt Møen. I Holsten maatte Grev Gerhard d. Yngre, som havde ægtet Hertug Valdemar af Sønderjyllands Enke Anastacia, Datter af Niels af Schwerin, opgive sine Besiddelser, fordi Kongen nærede Mistillid til ham, og Grev Niels af Schwerin hylde Kong Erik. Kongen styrkede yderligere sin Stilling ved et Forbund med Fyrst Otto af Anhalt-Aschersleben, en Sidelinje af det ascaniske Fyrstehus, i Ryggen paa Brandenburg. Endvidere knyttede han Forbindelse med en Række markgrevelige Vasaller, som var kommet i Modsætning til deres Lensherre, og lovede dem sin Beskyttelse. Saaledes styrket gik Erik omsider til Forhandling med Markgreve Valdemar, og 10. Juni sluttedes et Forlig i Brudersdorff, som for Markgreven betød et Tilbagetog, idet han gik ind paa, at Stralsund skulde tilbagegives til Fyrst Witzlav og hylde ham inden 8 Dage. De øvrige Stridsspørgsmaal skulde afgøres af Voldgiftsmænd, som skulde træde sammen 8 Dage efter Midsommer. Dette Møde blev imidlertid resultatløst, og selv om der aftaltes et nyt Møde, var det fra nu af tydeligt, at en aaben Krig mod Markgreven nærmede sig. Erik fortsatte sine Bestræbelser for at vinde Forbundsfæller og sluttede sidst i Juni Forbund med den polske Hertug Wladimir, som gjorde Krav paa den Del af Pomerellen, som Markgreve Valdemar havde erobret, og traf Aftale med Grev Gerhard af Rendsborg, den bekendte Grev Gert, om militær Hjælp.

Men ogsaa Valdemar traf sine Forberedelser. En af disse var at

Laurids Jonsens Segl. Efter Henry
Peteresen, Danske adelige Sigitter
(Nr. 175).

søge at hverve Tilhængere blandt de danske Stormænd. Kongen klagede senere over, at Markgreven under selve Forhandlingerne i Brudersdorf havde søgt at drage Kongens Tjenere og Medhjælpere over paa sin Side. Han knyttede nu ogsaa Forbindelse med Kong Eriks Broder, Hertug Christoffer, som havde maattet forlade Landet paa Grund af forræderiske Forbindelser med Kongens Modstandere, og som nu opholdt sig i Nordtyskland. Han nævnes første Gang her, da han 25. Okt. i Wolgast sluttede Forbund med Hertug Vartislav af Pommern.

Modsætningen mellem Erik Menved og Markgrev Valdemar kunde ikke undgaa at faa Konsekvenser for Markgrevernes Besiddelse i Danmark, Ærø, som Valdemar stod i Fare for at miste, hvis det kom til aaben Krig. At han var klar over dette og søgte at sikre det fædrene danske Arvegods, viser et Dokument, som er refereret af Huitfeldt og lyder saaledes:

Hertug Woldemar aff Brandenburg forlænte til Her Lauritz Joneson oc hans Arffuinger Arre lænsvis, oc skulde hand der aff gifue hannem Aarligen 100 marck Brandenburgiske Mynt til Strolsund. Hertug Christoffer oc Gunther af Kiefuenberg haffue beseglet med hannem, item Vedige aff Vedele, Henning aff Blancenburg, Conradus de Reder. Actum Bøtzow.¹⁴⁾

Huitfeldt anbringer Brevet under Aaret 1315 uden nærmere at anføre Datoen. Det er dog øjensynlig fra den senere Del af Aaret, efter at Markgreven havde knyttet Forbindelse med Hertug Christoffer, som har beseglet Brevet sammen med en Række tyske Adelsmænd. Det var nærliggende at sætte Brevet i Forbindelse med Markgrevens ovennævnte Forsøg paa at knytte de danske Stormænd til sig, saa meget mere som Kongens aabenlyse Modstander Hertug

Christoffer ses at have medvirket.¹⁵) Det er dog ganske usandsynligt, at det skal forstaas paa denne Maade. Lauritz Jonsen, som tilhørte en højadelig Slægt, som efter sit Vaabenmærke benævnes Panter, var en af Kongens højtbetroede Mænd, og der er intet, der tyder paa, at han paa noget Tidspunkt har staaet i Modsætningsforhold til Kongen. Han nævnes allerede 1307 og atter 1312 som Kongens Raad. I Juli 1314 var han til Stede paa Viborg Landsting, da de jyske Oprørere blev dømt, og nævnes da blandt Ridderne, og 14. Dec. 1315 var han en af Kongens Forlovere ved Forliget i Nyborg mellem Erik Menved og Hertug Erik af Sønderjylland, ligesom han 3. Jan. 1317 som en af Kongens Raader medbeseglede Kongens Pantebrev til Dronning Ingeborg. Det maa anses for udelukket, at Laurids Jonsen paa noget Tidspunkt mellem disse Datoer har været i forræderisk Forbindelse med Markgrev Valdemar, ligesom det er utænkeligt, at en aabenlys Forræder skulde kunne hævde sig som Markgrevens Lensmand paa Ærø. Overenskomsten mellem Laurids Jonsen og Markgreven maa da formodes at have fundet Sted i fuld Forstaaelse med Erik Menved. Det maa antages at være et Arrangement, der er truffet mellem de to fyrstelige Slægtninge, hvorved Markgrev Valdemar under de kommende Stridigheder sikrede sig den fortsatte Bevarelse af sit gamle danske Arvegods, samtidig med at Kongen fik et vist Indseende dermed ved, at hans betroede Mand blev Lensmand paa Øen. Brevet er iflg. Huitfeldt udstedt i Bøtzov, hvorved formodentlig menes Bützow i Mecklenburg Schwerin og ikke, som G. Winter o. a. antager, det nuværende Oranienburg ved Berlin.¹⁶) I Bützov i Mecklenburg ligger endnu et Slot, som i Middelalderen tilhørte Biskoppen af Schwerin, og det er formodentlig her Forhandlingerne er foregaaet. Biskop Herman af Schwerin var Kong Eriks Forbundsfølge i den følgende Kamp om Stralsund, men hvornaar han har tiltraadt Forbundet, vides ikke.¹⁷) Brevet kendes nu kun gennem det kortfattede Udtog hos Huitfeldt. Det originale Brev kan derfor godt ligesom Brevet 1277 have indeholdt visse nærmere Bestemmelser om de

brandenburgske Besiddelser paa Ærø. Afgiften paa 100 Mark brandenburgsk Mønt maa være Mark Sølv, hvad der svarer til en Værdi af Lenet paa 1000 Mark Sølv; jf. Brevet $18\frac{1}{4}$ 1277. Værdien beregnedes paa den Tid almindeligt til et Beløb 10 Gange saa stort som den aarlige Afgift.

Hen paa Efteraaret blev Modsætningen i Nordtyskland til aaben Krig. Markgreve Valdemar, der med Grund kunde føle sig truet ved Erik Menveds stadig mere omfattende Indkredsning, faldt ind i Henrik af Mecklenburgs Landomraade, og desuden underlagde han sig Stralsund og Rügen. Erik Menved, der i Modsætning til Valdemar ikke selv var Kriger, deltog ikke personlig i Krigen, men overlod Krigsførelsen til Henrik af Mecklenburg. Selv fortsatte han sine diplomatiske Forhandlinger og knyttede bl. a. de store Søstæder til sig ved at give dem øgede Handelsrettigheder i Danmark. Hen paa Sommeren 1316 begyndte Kampen igen. Krønikerne beretter om et stort Slag ved Gransee, hvor Valdemar mødtes med Hertug Henrik og de øvrige forbundne. Slaget endte med Valdemars Nederlag, flere af hans Forbundsfæller blev taget til Fange, og Valdemar selv skal nær være blevet taget til Fange, idet Hesten blev dræbt under ham. Han blev dog reddet i sidste Øjeblik. Samtidig belejrede Erik Menved og hans Forbundsfæller Stralsund. Kongen havde sendt en Flaade til Stralsund, som belejrede Byen fra Søsiden, mens Forbundsfællerne angreb fra Landsiden. Belejringen trak imidlertid i Langdrag og maatte omsider opgives uden Resultat. Begge Parter var efterhaanden trætte af Krigen, ikke mindst maatte Erik føle sig tilskyndet til at faa sluttet Fred paa Grund af de oprørske Bevægelser i Hjemlandet. Det kom da i Dec. 1316 til en Præliminærfred i Meienburg. Man enedes her om at udnævne Voldgiftsmænd, som skulde mægle mellem Parterne, og Forhandlingerne fortsattes senere i Vordingborg. Den endelige Fred mellem Kong Erik og Valdemar sluttedes i Maj 1317. Erik Menved tog selv til Nordtyskland og mødtes Pinseaften d. 23. Maj med Markgreven i Brudersdorff, hvor man aftalte Retningslinjerne

for Forliget. Stralsund blev tilbagegivet til Fyrst Witzlav, og Markgreven indgik en Forbunds- og Venskabstraktat med Erik Menved. 28. Maj udstedte Kongen i Warnemünde et Brev om Tilgivelse for Hertug Christoffer og alle danske, som havde staaet i Markgrev Valdemars Tjeneste. Ved Templinfreden Nov. 1317 afgjordes endelig alle Tvistighederne mellem de forskellige Fyrster, og Valdemar og Erik lovede hinanden gensidig Vaæbenhjælp.

Der herskede fra nu af Fred og Forstaaelse mellem Markgrev Valdemar og Erik Menved, som i de følgende Aar havde fuldt op at gøre med sine oprørske Undersaatter og Broderen Christoffer, som vedblivende laa i aaben Krig med ham.

Paa Ærø har Laurids Jonsen fortsat været Brandenburgernes Lensmand. I Aug. 1319 døde imidlertid hans Lensherre Markgrev Valdemar. Hans eneste Arving var en mindreaarig Nevø, og da denne døde allerede det følgende Aar, var hele Mandsstammen af det ascaniske Hus uddød. Der optraadte i den følgende Tid flere Prætendenter, men 1324 forlenede Kong Ludvig sin Søn Ludvig med Markgrevskabet, hvormed en helt ny Slægt kom til Magten i Brandenburg, som ikke kunde have noget Krav paa Ærø, der havde været Ascaniernes private Arvegods. Senest fra det Tidspunkt, da den sidste Ascanier døde, maa Ærøs Forbindelse med Brandenburg være afbrudt, og Laurids Jonsen har fra nu af ikke haft anden Overherre end den danske Konge.

De energiske Fyrster af det ascaniske Hus i Brandenburg havde ikke alene været betydelige Statsmænd og Krigere, som med Hensynsløshed udvidede deres Besiddelser til alle Sider og grundlagde en Stat, som med Tiden skulde blive Tysklands mægtigste, men ogsaa indadtil satte deres Virksomhed sig dybe Spor. Store Dele af deres Land var erobret fra de omliggende slaviske Stater, og til Støtte for deres Herredømme byggede Markgreverne talrige Borge og grundlagde en Mængde nye Byer, hvortil de indkaldte germaniske Folk fra Vesttyskland og Holland, hvorved de, samtidig med at de fremmede Handelslivet, efterhaanden opnaaede at germani-

Voldstedet ved Søbygaard. Luftfotografi af Hans Stiesdal i Nationalmuseet.

sere Landet. Der kan næppe være Tvivl om, at de ogsaa paa Ærø i de omtrent 100 Aar, de beherskede Øen, har afsat sig Spor. Det har maattet være magtpaaliggende for dem at sikre deres fjerne Besiddelse mod fjendtlige Overfald, og det maa anses for givet, at de har haft stærkt befæstede Støttepunkter paa Øen. De to Lokalteter, som nævnes i Brevet 1277, Seboy og Grosbol, har utvivlsomt som før nævnt været saadanne Borge. Ved Søbygaard ligger endnu det store Voldsted, som efter Anlæggets Karakter maa gaa tilbage til en endnu tidligere Tid. Det maa henføres til Venderkampene i 2. Halvdel af 12. Aarhundrede,¹⁸⁾ men har uden Tvivl i Brandenburgernes Tid været i fuldt forsvarsdygtig Stand. Det ejendommelige Dobbeltvoldsted ved Drejet, „Volden“, der er af en noget senere Type og har haft brede vandfyldte Grave, maa derimod snarest formodes at stamme fra Brandenburgerne.¹⁹⁾ Selve Øens Købstad Ærøskøbing, der har en udpræget nordtysk Byplan, skylder utvivlsomt Brandenburgerne sin Tilblivelse.²⁰⁾ Brandenburgernes Periode

paa Ærø, som for Danmark som Helhed var en politisk urolig Tid, har utvivlsomt været en fredelig Tid for Øen, hvor Beboerne har kunnet nyde godt af det store Handelsopsving, som netop i disse Aar fandt Sted ved Østersøkysterne, og som fik Smaabyer til at vokse frem ved Fjorde og Vige. De nærmest følgende Aar blev derimod en stormfuld Periode for Øen med stadigt skiftende Herrer.

Erik Menved overlevede ikke længe sin store Modstander Markgrev Valdemar. Han døde allerede faa Maaneder efter, Nov. 1319, og hans troløse Broder Hertug Christoffer valgtes til hans Efterfølger. Han overtog fra Broderen som sine nærmeste Medhjælpere de to beslægtede Stormænd Marsken Ludvig Albrechtsen og Laurids Jonsen, som nu blev Drost og saaledes Indehaver af Landets højeste Embede. Allerede efter et Par Aar mistede de dog disse Stillinger. Kongen fratog Ludvig Albrechtsen de fleste af de store Pantelen, han havde fra Erik Menveds Tid, og skal iflg. Huitfeldt ogsaa have frataget Laurids Jonsen Ærø.²¹⁾ Ludvig Albrechtsen kom i aaben Krig med Kongen, men Laurids Jonsen nævnes endnu i 1324 og 25 som Kongens Raad og betegnes som forhenværende Drost. Modstanden mod Kongen voksede imidlertid stadig. Christoffers vilkaarlige Styre og de tunge Skatter, han paalagde, og som navnlig skyldtes, at han straks efter at have overtaget Regeringen havde genoptaget Erik Menveds ulykkelige Indblanding i Forholdene i Nordtyskland, hvor der herskede opløste Tilstande efter den gamle brandenburgske Fyrstestammes Afgang, bevirkede efterhaanden en almindelig Rejsning mod Kongen med Ludvig Albrechtsen og Laurids Jonsen som Ledere. Skæbnesvangert for Kongen blev det navnlig, at han ogsaa kom i Strid med Hertugen af Sønderjylland, som fandt Støtte hos den holstenske Grev Gert. Da Hertug Erik døde 1325 og efterlod sig en 10-aarig Søn Valdemar, tog Morbroderen Grev Gert sig af ham og fik ham 1326 ved Stormændenes Hjælp valgt til Konge i Danmark, mens Christoffer flygtede til Nordtyskland. Som Belønning fik Laurids Jonsen Tranekær Slot

med Langeland, ligesom han atter kom i Besiddelse af Ærø,²²) og han blev nu Valdemars Drost. Grev Gert, der var Danmarks egentlige Hersker og kaldte sig Rigets Administrator, blev forlenet med Sønderjylland. Det tyske Regimente vakte efterhaanden stærk Uvilje, og flere Steder rejste Befolkningen sig. 1329 vendte Christoffer tilbage ved sin Halvbroder Grev Johan af Kiels Hjælp, og det kom 1330 til en Overenskomst med Grev Gert, hvorved Christoffer anerkendtes som Konge, mens Valdemar vendte tilbage til sit Hertugdømme. Det blev under disse Forhold vanskeligt for Laurids Jonsen at bevare sine store Forleninger. 2. Marts 1331 maatte han indgaa et Forlig med Grev Gert, hvorved han pantsatte Ærø til denne for et Beløb af 1000 Mark Sølv, hvad der blev Begyndelsen til Ærøs mere end 500-aarige Forbindelse med Hertugdømmerne. Det bestemtes samtidig, at Spørgsmaalet om Langeland skulde afgøres ved Voldgift, som dog næppe kom i Stand. Ved Grev Gerts Forlig med Christoffer 10. Jan. 1332, hvorved Christoffer pantsatte Nørrejylland og Fyn til Greven, nævnes han mellem de danske Stormænd paa Grev Gerts Side, som fik Amnesti af Kongen, og efter Christoffers Død 1332 sluttede han sig atter til den legitime Kongeslægt og nævnes som Junker Ottos Drost 1333. Den unge Prins' Forsøg paa at genvinde det sønderdelte Rige endte med hans Nederlag i Slaget paa Taphede 1334, hvor han blev taget til Fange af Grev Gert. Laurids Jonsen hævdede sig dog i de følgende Aar i Besiddelsen af Langeland med den faste Borg Tranekær, hvor han sad som en uafhængig Fyrste og trodsede Hertug Valdemar, som med Støtte af Grev Gert krævede Langeland som sit Arvegods. 1339 aftalte Grev Gert og Hertug Valdemar et Angreb paa Tranekær, men inden dette kunde finde Sted, indtraf der afgørende Begivenheder. Christoffer II's unge Søn Valdemar, som havde opholdt sig i Nordtyskland, var begyndt at virke for sin Tilbagekomst, og i Beg. af 1340 foretog Grev Gert sit Togt op i Nørrejylland og fandt 1. April Døden i Randers for Niels Ebbesens Haand. Faa Dage efter døde Laurids Jonsen 6. April 1340. Grev Gerts Fald banede

Vej for Valdemars Tilbagevenden, og Laurids Jonsens Sønner sluttede sig straks til den unge Konge, som saaledes fik Langeland i sin Magt som et af de første Led i Landets Genopbygning. Langeland var fra nu af fast forbundet med Kongeriget, mens Ærøs Skæbne for Aarhundreder var knyttet til Hertugdømmerne.

NOTER

1) Brevet er trykt gentagne Gange, senest i Dipl. Danicum og Danmarks Riges Breve (dansk Oversættelse) 2. Rk. II Nr. 283. — 2) Tallet i Kopibogen er forskrevet (Dct^{as} for DC^{tas}), men maa utvivlsomt læses 3600, hvad der passer med de øvrige Tal, og ikke 3200, som det læses af nyere Udgaver. — 3) Codex diplomaticus Brandenburgensis Tom. I p. 247. — 4) Om Brandenburgerne af den ascaniske Stamme se S. Buchholtz, Versuch einer Geschichte der Churmarck Brandenburg 1765. E. Helwing, Geschichte des Brandenburgischen Staats I, 1833. A. Bauch, Die Markgrafen Johann I. und Otto III. von Brandenburg in ihren Beziehungen zum Reich 1220–1267, 1886. — 5) Tilnavnet stammede fra, at han i en af sine talrige Kampe var blevet ramt i Hovedet af en Pil, hvoraf et Stykke var blevet siddende. — 6) F. W. Barthold, Geschichte von Rügen und Pommern II, 1840. C. G. Fabricius, Urkunden zur Gesch. des Fürstenthums Rügen III, 1853. Carl Hamann, Die Beziehungen Rügens zu Dänemark von 1168 bis zum Aussterben der einheimischen Dynastie 1325, 1933. — 7) Jf. Paul v. Nieszen, Gesch. der Neumark, 1905, S. 248 Note 2: „Wer dabei eigentlich der Gläubiger, wer der Schuldner ist, kann ich nicht klein kriegen; wie man auch den Sinn der Urk. dreht, es kommen Unmöglichkeiten dabei heraus“. — 8) „Item in recompensationem residuorum mille marcarum terram suam quam possident ad presens sepedicti Marchiones in regno Dacie Erra videlicet Seboy et Grosbol“. De sidste Ord maa efter den latinske Ordstilling naturligst oversættes som det er gjort her. Jeg har om dette og andre Spørgsmaal konfereret med Medudgiver ved Diplomatariet Mag. C. A. Christensen, som jeg hermed takker. — 9) Jf. ndf. S. 387. — 10) Jf. P. v. Nieszen anf. St. S. 249 Note 1: Ob und wie weit die Märker tatsächlich in den Besitz dieses Gebietes gelangten, ist schwer zu entscheiden; der Umstand dasz sie 1282 dem Kloster Kolbatz ein dort gelegenes Dorf schenkten, erweist allein darüber doch nichts; jf. S. 315: Der frühere Vertrag wegen Schlawe war durch Mestwins Dazwischentreten und infolge anderer unbekannter Umstände nicht recht zu Durchführung gelangt, obwohl wir ja die Markgrafen in jenem Lande einmal Hoheitsrechte ausüben sahen. Endvidere Barthold anf. St. S. 554: Doch kamen die Markgrafen noch nicht zum Benusz des Erhandelten, indem Witzlaw noch am 7. April 1277 den Kloster Büchow alle seine Güter bestätigte und spätere Verhandlungen jenem Vertrage widersprachen, vermutlich, weil Mestwin bald darauf das Land Schlawe wieder an sich brachte. — 11) Huitfeldt, III 3. — 12) Huitfeldt III 24; jf. Repertorium I Nr. 675. — 13) Om Erik Menveds nordtyske

Politik og Stridighederne med Markgrev Valdemar, se navnlig Ingvor Margareta Andersson, Erik Menved och Venden, 1954, H. Krabbo, Markgraf Wolde-
 mar von Brandenburg (Brandenburgia 27-28), 1919-20 og Kildepublikationen
 Regesten der Markgrafen von Brandenburg, bearb. von G. Winter 9-11, 1933. -
 14) Huitfeldt tilføjer: Med huad Titel Margreffuerne hafuer hafft forneffnte
 Land at forlæne finder ieg icke. Erslev bemærker hertil i sine Huitfeldt Studier
 Ny kgl. Sml. 1988 fol. II S. 320: kan det oplyses? Opr. vist Arv efter Sofie,
 Vald II.s Datter. - 15) Det formodes saaledes af G. Winter anf. St. S. 676,
 som mener, at Laurids Jonsen har overladt Margreven sit Len for atter at
 modtage det som Len af ham. Jf. I. M. Andersson anf. St. S. 270 Note 18. -
 16) G. Winter anf. Sted. Winter henfører Brevet til 15. Aug., idet Markgrev
 Valdemar 15. Aug. 1315 har udstedt et Brev i Bothzowe, som identificeres som
 det nuv. Oranienburg, idet Valdemar i Dagene omkring denne Dato har udstedt
 Breve i nærliggende Byer. - 17) I. M. Andersson anf. St. S. 256. - 18) M. Erik-
 sen, Rise sogns gårde 1960, S. 4. - 19) Smst. S. 6. - 20) Smst. s. 6 samt Fynske
 Årbøger 1957 S. 275 ff. - 21) Huitfeldt III S. 311 under 1323: Her Lauritz
 Jonessøn, som haffde Arre i Pant aff Hertug Woldemar aff Brandenburg oc
 Lusitz, som det vaar forpantet, skilde hand veldeligen ved samme Land. Der
 met ladde hand sig først en stor Wgunst oc Uuilge paa. Det fremgaar ikke,
 hvorfra Huitfeldt har Oplysningerne, som i hvert Fald delvis er urigtige og i
 Modstrid med, hvad han selv tidligere har sagt, se S. 388. Muligvis kan der dog
 ligge Meddelelser hos tidligere Historikere til Grund; jf. C. A. Christensens
 Bemærkninger Dipl. Dan. 2. Rk. X S. 94. Christoffers Overgreb vilde i hvert
 Fald kunne forklare det Modsætningsforhold, som opstod mellem Laurids
 Jonsen og Kongen. - 22) Huitfeldt III S. 337 under 1326: Lauritz Jonessøn
 Drost, hand fick oc til vdbytte oc it Naadetegn paa sin part Laffuind oc Arre.
 Heller ikke her fremgaar det, hvorfra Huitfeldt har Oplysningen om Ærø.

